

Władysław Śliwiński
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

O PEWNYM SPOSOBIE BADANIA KOŁOKACJI W TEKSTACH URZĘDOWYCH

Cechą strukturalną języków naturalnych jest zdolność tworzenia nieograniczonej liczby znaków złożonych z ograniczonej liczby prostych elementów językowych. Jeżeli założymy, że punktem wyjścia są leksemy, to w wyniku kombinacji składniowych otrzymamy nieskończony (otwarty) ciąg syntagm, służący wypowiadającym się do realizacji rozmaitych funkcji pragmatycznych. Te struktury, będące rezultatem łączliwości leksykalnej, różnią się stopniem zespolenia syntaktycznego, gdyż jedne są regularne gramatycznie, a więc kategoryjne, a drugie okazują się nieregularne, a więc jednostkowe, indywidualne. Pomędzy tymi skrajnymi, opozycyjnymi konstrukcjami, przynależnymi z jednej strony do składni, z drugiej zaś do frazeologii, znajduje się szeroki pas przejściowy, zawierający powtarzające się w tekstach zbitki wyrazowe, czyli kolokacje.

A. Szulc rozumie przez kolokacje zdolność do wstępowania w stałe skonwencjonalizowane związki syntagmatyczne z innymi wyrazami, cechującą elementy systemu leksykalnego, np. ang. *rough paper* ‘szorstki papier’, ale *rough road* ‘wyboista droga’; franc. *vêtement de laine* ‘ubiorz wełniane’, ale *jupe en laine* ‘spódniczka wełniana’ (Szulc 1984: 113). To określenie – według sugestii autora *Podręcznego słownika językoznawstwa stosowanego* – wprowadził do lingwistyki J. R. Firth dla oznaczenia połączeń słownych powstałych na zasadzie asocjacji, a spopularyzował M. A. K. Halliday, który pojmował przez nie kombinatorykę wyrazową. Następnie E. Coseriu w podobnym znaczeniu posługuje się terminem *zgodności leksykalne* (*lexikalische Solidaritäten*), a A. Szulc odpowiednikiem *syntagmy skonwencjonalizowane* (Szulc 1984: 113–114). W opracowaniach polonistycznych kolokacjom byłyby najbliższe Klemensiewiczowskie *skupienia nierozdzielne* (Klemensiewicz 1948, 1989: 81–105), *wymiennocłonowe związki frazeologiczne* S. Skorupki (Skorupka 1950, 1952; SFJP 1985), *wypowiedniki* A. M. Lewickiego (1978: 119–128), a także

frazemy W. Chlebdy (1991; 2001: 335–342). Wymienione wyżej terminy specjalistyczne odnaleźć można również m.in. w tytułach słowników obcojęzycznych, np. dla języka angielskiego *The BBI Combinatory Dictionary of English* (1990) czy dla języka francuskiego L. Grobelaka *Dictionnaire collocationnel du français général* (1990).

Występowanie kolokacji można śledzić zarówno w języku ogólnym, jak i w odmianach funkcjonalnych, czyli stylach. W naszym artykule skupimy się na połączeniach wyrazów w tekstach urzędowych, publikowanych na gminnych tablicach ogłoszeń. Na podstawie kryteriów sytuacyjnych i pragmatyczno-stylistycznych uznajemy, że analizowany typ wypowiedzi przedstawia od strony gatunkowej odmianę mieszaną, tj. informacyjno-urzędową, pewien rodzaj gminnej gazety urzędowej, opracowywanej i wydawanej w 2006 r. przez organy samorządu terytorialnego w ziemi tarnowskiej. Charakterystyce owego języka oficjalno-urzędowego, popularyzowanego wśród mieszkańców gmin przez tablice i słupy ogłoszeniowe w Małopolsce nizinnej pasa południowego, poświęciliśmy osobny artykuł (Śliwiński, w druku).

Badanie kolokacji w różnych odmianach stylowych polszczyzny lub w konkretnych, wybranych tekstach (np. użytkowych czy artystycznych) to jedno z zagadnień współczesnego językoznawstwa teoretycznego i praktycznego.

Kolokacje, ekscerpowane z regionalnych tablic urzędowych, dokumentujących polszczyznę z początku XXI w., będziemy w artykule rozpatrywać w trzech aspektach: metodologiczno-strukturalnym (I), leksykograficznym (II) i dydaktycznym (III).

I. Podstawę materiałową opracowania stanowi 450 stron tekstów urzędowych, informujących miejscową społeczność o strukturze ich urzędu gminnego, czasie pracy urzędników, planowanych i realizowanych przez władzę lokalną inwestycjach oraz o bieżącej działalności służb samorządowych i różnych ciał kolegialnych. Ze zgromadzonego korpusu tekstów wypisano 2337 kolokacji dwuczłonowych, a więc takich repetycyjnych połączeń wyrazowych, które decydują o treściowej zawartości (meritum) analizowanych materiałów.

Tematycznie zespoły kolokacyjne rozpadają się na cztery główne kategorie semantyczne.

1. Kategoria PRAWO zawiera subkategorie wyspecjalizowane w zakresie:

a) prawa i administracji, np.:

administracja rządowa, akt małżeństwa, artykuł uchwały, biuro prawne, czyn zabroniony, decyzja administracyjna, formularz deklaracji, głosowanie nad poprawkami, gmina wiejska, kancelaria urzędu, kandydat z osiedla, komisarz wyborczy, kserokopie dokumentów, mandat radnego, naczelnik wydziału, nieruchomości gruntowa, obsługa stron, obywatelstwo polskie, odpowiednie oświadczenie, opiekun prawny, ordynacja wyborcza, organy gminy, orzeczenie sądu, osoba prawna, oświadczenie o niekaralności, posiedzenie komisji, protokół z obrad, przedkładany do kontrasygnaty, przed-

stawić dokumenty, przepis karny, przyjmować interesantów, regulacje prawne, rejestr sądowy, skargi i wnioski, stan cywilny, strony postępowania, tekst ustawy, udzielać absolutorium, udzielić pełnomocnictw, umorzenie postępowania, umowa notarialna, upoważnienie ustawowe, urząd gminy, uwłaszczenie spółdzielców, władze samorządowe, wybory uzupełniające, zastępca wójta, znajomość KPA;

b) ekonomii i finansów, np.:

cena nieruchomości, dochód miesięczny, dopłata netto, dopłaty unijne, dowód wypłat, ekonomiczna i finansowa, faktura VAT, finanse publiczne, fundusze strukturalne, konta rolników, księgowość komputerowa, możliwość dopłaty, obsługa długu, obsługa finansowa, oferowana cena, opłata skarbową, opłaty i podatki, płatny przelewem, podatek akcyzowy, podatek VAT, pokryć koszt, prowizja bankowa, przekazać podatek, przelew na rachunek, przychody ewidencjonowane, przyznanie zniżek, rachunek bankowy, rachunkowość budżetowa, ryczałt miesięczny, sumy bilansowe, termin rozliczenia, ubiegać się o dofinansowanie, udzielenie bonifikaty, udzielić dotacji, uiszczając podatek, windykacja podatków, wnioski i dopłaty, wycena jednostki, wymiar podatku, wysokość zapomogi, zeznanie PIT, zwalniać od podatku.

2. Kategoria GOSPODARKA gromadzi subkategorie z zakresu:

a) gospodarki i produkcji, np.:

budowa przepustu, część magazynowa, drewno tartaczne, drogi i budownictwo, działalność gospodarcza, ferma drobiu, gospodarka odpadami, hala produkcyjno-usługowa, handel targowiskowy, karmienie i pojenie, kontakt z oferentami, kopalnia ilów, melioracje wodne, miejsce sprzedaży, młody przedsiębiorca, ogłosić przetarg, pastwiska trwałe, plantator malin, powierzchnia rolna, pojenie ptaków, praca koparką, prace remontowe, prawo zabudowy, program inwestycyjny, prowadzenie plantacji, prywatny inwestor, prywatyzacja zakładu, przechowywanie paszy, przedstawić biznesplan, przeznaczenie nieruchomości, roboty publiczne, rozwój firmy, składać oferty, skup pszenicy, spółdzielnia produkcyjno-usługowa, sprzedawać produkty, termomodernizacja budynku, wymagać wadium, wymiana okien, zakład wytwórczy, zakup opału;

b) techniki i technologii, np.:

dobudowa ociepleń, drenaż opaskowy, dźwig osobowy, eksploatacja sieci, elektrownia wodna, elektryczny i elektroniczny, energia elektryczna, galeria internetowa, gaz średnioprężny, grawitacyjna i mechaniczna, infolinia ogólnokrajowa, informatyka w administracji, instalacja odgromowa, izolacja pionowa, kanalizacja deszczowa, kanał energetyczny, linia światłowodowa, nawierzchnia poliuretanowa, obróbka termiczna, ocieplenie budynku, opryskiwacz ciągnikowy, papa termorożgrzewalna, piec indukcyjny, plik załącznika, poczta elektroniczna, podwieszane poddasza, podwójnie

zbrojony, potencjał techniczny, pracownia komputerowa, serwis internetowy, sieć energetyczna, sprzęt komputerowy, strata ciepła, strona internetowa, strop żelbetowy, surowce wtórne, środki techniczne, urządzenia pomiarowe, wodociąg rozdzielczy, worek foliowy, wyłączenia ciagle, wyparzacz do naczyń, wyposażenie techniczne.

3. Kategoria POLITYKA SPOŁECZNA skupia subkategorie z dziedziny:

a) życia społecznego, np.:

bezpieczeństwo publiczne, bezpłatny posiłek, będący na rencie, bimbrownie i meliny, dodatek mieszkaniowy, grupa marginalizowana, komendant policji, likwidacja melin, miejsce zatrudnienia, nieposzlakowana opinia, ochrona przed alkoholem, okres zatrudnienia, opieka wychowawcza, organizować szkolenie, osadzony w więzieniu, osoba niepełnosprawna, patologia rodzinna, patrol policji, podanie o pracę, pomoc poszkodowanym, pomoc psychospołeczna, poprawa bezpieczeństwa, posiadacz psa, poszukujący pracy, przeciwdziałanie bezrobociu, przyjąć do pracy, przyznanie pomocy, renta lub emerytura, rodzina wielodzietna, rozwiedzeni małżonkowie, samotna matka, staż zawodowy, stosunek pracy, ubiegać się o pomoc, uboga rodzina, ułatwienie startu, urząd pracy, warunki życia, wykluczenie społeczne, wykonać pracę, wyspecjalizowany fachowiec, zatrudnienie lub staż, znalezienie pracy;

b) kultury, np.:

biblioteka publiczna, cenny zbiór, centrum kultury, chór przykościelny, dożynki gminne, dział księgarski, działalność kulturalna, etap konkursu, festiwal piosenki, festyn charytatywny, gwiazda wieczoru, hasło przewodnie, kiermasz rękodzieła, koncert muzyczny, konkurs karaoke, konkurs z nagrodami, konterfekty szlachty, kult religijny, malarstwo i rzeźba, muzeum okręgowe, muzyka renesansowa, nadanie nazw, nadawać sztandar, obrzęd dożynkowy, otwarcie wystawy, portret sarmacki, potrawa regionalna, program imprezy, przysługiwać wykonawcom, restaurowanie malowideł, spektakl zespołu, symbolika religijna, taniec folklorystyczny, tradycyjny wieniec, występ kabaretu, zabawa integracyjna, zabytek kultury, zespół ludowy, złożenie kwiatów;

c) oświaty, wychowania, sportu i turystyki, np.:

agresja wśród młodzieży, basen kulkowy, bieg na orientację, boisko treningowe, centrum sportu, ćwiczenie siłowe, dojazd do szkoły, dożywianie dzieci, gmina agroturystyczna, gry i zabawy, jazda konna, język obcy, klub uczniowski, konkurs ortograficzny, kontynuować wędrówkę, mecz piłkarski, młodzież szkolna, należący do przedszkola, obsługa szkół, oddział edukacji, olimpiada matematyczna, oświata i kultura, piłka ręczna, przeciwdziałanie narkomanii, przedszkole samorządowe, przelot balonem, rajd rowerowy, rozwój edukacyjny, sala gimnastyczna, sfinansować półkolonie, skocznia w dal, stolówka szkolna, strzelectwo sportowe, studia zawodo-

we, szkoła publiczna, szkoły i przedszkola, szlak turystyczny, tenis ziemny, turniej siatkówki, wyjazd wakacyjny, występ młodzieży, wspinaczka sportowa, wychowanie przedszkolne, wychowanie w trzeźwości, zapis na półkolonie, zaświadczenie o kursach, zebranie rodziców.

4. Kategoria ZDROWIE obejmuje subkategorie z zakresu:

a) higieny i zdrowia, np.:

badania profilaktyczne, bezpieczeństwo sanitarne, budowana kanalizacja, choroba zakaźna, ciężarne i karmiące, czyszczenie kanalizacji, inspekcja sanitarna, konkurs ekologiczny, medycyna pracy, objawy choroby, ochrona życia, oczyszczalnia mechaniczno-biologiczna, oczyszczanie gazów, oddawanie krwi, odpady azbestowe, odprowadzanie ścieków, opieka zdrowotna, pokryty eternitem, pomoc rehabilitacyjna, poradnia laryngologiczna, porządek i czystość, profilaktyka antyalkoholowa, program zdrowotny, przychodnia rehabilitacyjna, przydomowa oczyszczalnia, rehabilitacja lecznicza, samochód asenizacyjny, sanitacyjny i wodociągowy, segregacja odpadów, stan zdrowia, śmieci oraz odpady, wirus grypy, wizyta domowa, wywóz nieczystości, zanieczyszczenia ciekłe, zawierający azbest, zbiornik na ścieki, zdrowie dziecka, życie i zdrowie;

b) weterynarii, np.:

bezdolne zwierzę, dobrostan zwierząt, dziki ptak, koszt szczepienia, lecznica zwierząt, obsługa drobiu, odszczurzenie nieruchomości, padłe szczury, padnięcia bydła, pogryzienie przez zwierzę, posiadanie psów, przetrzymywanie drobiu, przynęta ze szczepionką, ptasia grypa, resztki trucizny, rozkładać immunoprzyjęty, siatka ochronna, spożywanie przez szczury, szczepienie psów, szczepionka przeciw wściekliznie, trutka przeciw gryzoniom, usługi weterynaryjne, wścieklizna lisów, wyłożenie trutki, wyłożyć trutkę, zabieg deratyzacyjny, zabijać owady, zwierzę domowe.

Cytowane przykłady kolokacji pokazują, które kategorie semantyczne odgrywają najważniejszą rolę w tworzeniu tekstów urzędowych, dzisiaj najbardziej aktualnych i rozpowszechnionych. Materiały empiryczne potwierdzają, że samorządy terytorialne interesują przede wszystkim zagadnienia prawnofinansowe, gospodarczo-techniczne, społeczno-kulturalno-edukacyjne i zdrowotne, czyli najistotniejsze zarówno dla mieszkańców gminy, jak i funkcjonowania samego urzędu. Te cztery kategorie tematyczne znajdują się w centrum układu leksykalnego, wyznaczającego kierunki działalności organów władzy lokalnej.

Spróbujmy teraz określić ich budowę gramatyczną, semantykę i skład leksykalny. Dwuelementowe kolokacje z formalnego punktu widzenia są grupami nominalnymi bądź werbalnymi. Struktury imienne różnicują się dalej na konstrukcje podrzędne lub współrzędne, a zawierające czasownik na związki składniowe z użyciem form bezprzyimkowych (syntetycznych) oraz przyimkowych (analitycznych).

Kolokacje z trzonem (centrum) rzeczownikowym przybierają rozmaite określenia, które w analizowanych połączeniach syntaktycznych pełnią funkcję:

1. przydawek charakteryzujących¹, np.:

bezdolne zwierzę, bezpłatny posilek, bezterminowa pożyczka, cenny zbiór, dokonany wybór, dostarczona woda, główny cel, jednorazowa premia, kompletna dokumentacja, masowe egzekucje, młody przedsiębiorca, nielegalny pobór, niezbędny dokument, obowiązkowa wymiana, odpowiednie oświadczenie, potrzebna dokumentacja, późniejsze zmiany, prywatne konto, przydatny kontakt, rozwiedzeni małżonkowie, różne dochody, samotna matka, sprzedane auto, stary dowód, stosowna umowa, szczegółowe informacje, tajne głosowanie, trudna sytuacja, twardy gryś, uroczysta zabawa, własna inwestycja, wolne stanowisko, wymagane warunki, wymieniony samochód, zarejestrowane auto, zbiorowe poparcie;

2. przydawek gatunkujących², np.:

ankieta informacyjna, archiwum zakładowe, baza gastronomiczna, cięcie sanitarne, czynniki kryminogenne, czynność prawna, decyzja administracyjna, dokumentacja projektowo-kosztorysowa, dopłaty unijne, doradca rolny, dorobek cywilizacyjny, dotacje finansowe, dożynki gminne, dział techniczno-remontowy, działalność statutowa, festyn charytatywny, fundusze strukturalne, gmina agroturystyczna, hala sportowo-widowiskowa, impreza folklorystyczna, informacja podatkowa, infrastruktura gminna, inicjatywa ekologiczna, inspekcja weterynaryjna, instrukcja kancelaryjna, interwencja kryzysowa, izba obrachunkowa, jednostka budżetowa, kosztorys nakładczy, księgowość oświatowa, kurs sekretarski, kwota partycypacyjna, lider lokalny, linia światłowodowa, materiał siewny, mienie komunalne, nadzór inwestorski, nawierzchnia bitumiczna, obiekty inżynierskie, obrót prawny, oczyszczalnia mechaniczno-biologiczna, oddział okręgowy, odpady azbestowe, oferta cenowa, ogródek kawiarniany, olej napędowy, opłata abonamentowa, opryskiwacz ciągnikowy, pawilon pediatriczny, pokrycie dachowe, postępowanie wyjaśniające, pracownik samorządowy, procedura przetargowa, profilaktyka przeciwalkoholowa, prowizja bankowa, przeciwwskazania zdrowotne, przedsiębiorstwo wielobranżowe, przetarg nieograniczony;

¹ Przez przydawkę charakteryzującą (np. *ładny wieniec*) rozumiemy taki składnik syntaktyczny, który nazywa cechę przypadkową i aktualną rzeczownika, wyraża cechę indywidualną, przysługującą pojedynczemu przedmiotowi, tworzy z rzeczownikiem struktury (połączenia) o charakterze jednostkowym, może pełnić funkcję orzecznika w konstrukcji predykatywnej (Śliwiński 1984: 24).

² Przydawka gatunkująca (np. *debata społeczna*) to taki adnominalny człon składniowy, który nazywa cechę istotną i stałą rzeczownika, wyraża cechę kategoryjną (powtarzalną), przysługującą całej klasie przedmiotów, tworzy z rzeczownikiem struktury (połączenia) o charakterze kategoryjnym, nie może pełnić funkcji orzecznika w konstrukcji predykatywnej (Śliwiński 1984: 24).

3. przydawek dopełniaczowych³, np.:

akta sprawy, budżet państwa, cel wycieczki, cena oferty, centrum sportu, członek rady, dostawa wody, fundusz nagród, głosowanie delegatów, godziny pracy, informatyk urzędu, jednostka miary, koło gospodyń, komendant policji, konta rolników, koszt budowy, kserokopie dyplomów, lecznica zwierząt, minister rolnictwa, nadanie statutu, nawierzchnia drogi, objaw choroby, odpis aktów, odwołanie przetargu, posiadacz psa, praca radnych, prawo własności, program festynu, przelew wpłaty, punkt sprzedaży, rada gminy, realia sponsoringu, referat inwestycji, rozpatrzenie sprawozdania, sesja rady, siedziba oferenta, skarbnik gminy, stacja paliw, stanowisko pracy, statut instytucji, stawka czynszu, tablica ogłoszeń, tekst uchwały, uchwalenie regulaminu, wirus grypy, właściciel nieruchomości, wydział transportu, wzór wniosku, wykonawca uchwały, zabytek kultury, zadania komisji, zalesianie gruntów, źródło zagrożenia, żywioł ognia;

4. przydawek przyimkowych⁴, np.:

atrakcje w gospodarstwie, bieg na orientację, dopłata do wyjazdu, druk do pobrania, kandydat z osiedla, konie dla agroturystów, konkurs z nagrodami, nagroda dla zwycięzcy, podatek od nieruchomości, prawo o wykroczeniach, przelew na rachunek, przychodnia dla zwierząt, przynęta ze szczepionką, przystąpienie do programu, rachunek w banku, samochód z przyczepą, skocznia w dal, sprawa do załatwienia, szczepionka przeciw wściekliźnie, udział w przetargu, ustawa o rachunkowości, wejście do budynku, wnioski o dopłaty, zabawa dla dzieci, załącznik do uchwały, zaświadczenie o szkoleniach, zmiana w wydatkach, zniżki na bilety.

Klasę kolokacji imiennych wzbogacają również zespolenia imiesłowów czynnych i biernych z **podrzędnikami rzeczownikowymi**, np.:

będący na rencie, biorący udział, dopuszczony do przetargu, nałożony przez UE, obejmujący sołectwo, odnoszący się do decyzji, oferowane do wynajęcia, opatrzone klauzulą, osadzony w więzieniu, otrzymany z gminy, podany przez producenta, podpisany na odwrocie, pokryty eternitem, uszkodzowani przez żywioły, poszukujący pracy, potwierdzający dochód, powierzone przez wójta, prowadzony przez gminy, przedstawione do kontrasygnaty, przesłany pocztą, przeznaczony do realizacji, przyjęte w projekcie, przyznawany przez Unię Europejską, składający ofertę, uprawniony do głosowania, ustanowiona na nieruchomości, wpłacone przez uczestnika, zainteresowani wnioskami, zapewniający bezpieczeństwo, zlecone przez przełożonych, związany z poborem;

³ W wykazie przydawek dopełniaczowych przyjęto formalnogramatyczny punkt widzenia, uwzględniono więc też przydawki dopełniające i podmiotowe, łączące się z trzonami nominalnymi o znaczeniu *nomen actionis* i *nomen essendi*.

⁴ Przydawki przyimkowe wskazano na podstawie kryterium formalnogramatycznego, nie wydzielano w osobną grupę przydawek okolicznościowych, stojących po rzeczownikach, derywatach transpozycyjnych.

lub z przysłówkami, np.:

bezpowrotnie zburzona, określone kwotowo, popełniony umyślnie, powiadomiona telefonicznie.

Natomiast kolokacyjne struktury współrzędne organizują się najczęściej wokół spójników koniunktywnych typu *i, oraz*, np.:

architektura i budownictwo, bimbrownie i meliny, ciężarne i karmiące, dochody i wydatki, dostawa i rozładunek, faktyczny i prawny, grunt i nieruchomości, modernizacja i rozbudowa, najemcy oraz podnajemcy, opiekuńczo-wychowawczy i socjoterapeutyczny, organizator i sponsor, przedsiębiorcy i właściciele, przewodniczący oraz wiceprzewodniczący, skargi i wnioski, śmieci oraz odpady, terapeutyczny i rehabilitacyjny, transport i łączność, uchwały i zarządzenia, wielodzietne i ubogie, wspieranie i dożywianie, zatrudnianie i zwalnianie, zewnętrzne i wewnętrzne, zlecenie i realizacja,

a także dysjunktywnego *lub*, np.:

areszt lub grzywna, księgowość lub administracja, nieobecność lub niemożliwość, przekaz lub przelew, renta lub emerytura, samoistny lub zależny, samorząd lub państwo, uczelnie lub szkoły, zatrudnienie lub staż.

W kolokacjach czasownikowych z kolei uzupełnienie składniowe stanowią formy kazualne rzeczowników (bądź ich substytutów), wprowadzane do poszczególnych syntagm **bezprzymiennie**, np.:

być kandydatem, dołączyć oświadczenia, kontynuować wędrówkę, kwestionować ustalenia, nadawać sztandar, obciążać nabywcę, ogłosić przetarg, organizować szkolenie, otrzymać wniosek, podlegać oprocentowaniu, przedstawić biznesplan, przekazać gospodarstwo, przyjmować strony, przysługiwać wykonawcom, sfinansować półkolonie, składać oferty, tracić ważność, udzielać absolutorium, uiszcząć podatek, wymagać wadium, wypalać trawy, zaciągnąć kredyt, zamieszkiwać gminę, zatwierdzać taryfę, zwiększać dochody

albo **za pomocą przymiennika**, np.:

ginać w płomieniach, konsultować (co) z doradcami, podać (co) do wiadomości, przeproszać za niedogodności, przyczyniać się do wygranej, stosować się do zakazu, ubiegać się o dofinansowanie, ubiegać się o pomoc, umieścić (co) na afiszu, wchodzić w życie, wystąpić z propozycją, zachować do kontroli, zwalniać z podatku.

Dopełnienie zespołu kolokacji werbalnych stanowią związki składniowe czasownika z przysłówkami, np.: *karać surowo, przyjmować nieodpłatnie.*

Trzeba wyraźnie podkreślić, że w artykule ukazano tylko te typy strukturalne kolokacji nominalnych i werbalnych, które powtarzają się z pewną regularnością w badanych tekstach urzędowych.

Analizowane kolokacje różnią się nie tylko budową formalnogramatyczną, ale także doбором elementów leksykalnych – komponentów danych jednostek składniowych. Składniki konstytuujące kolokacje nominalne i werbalne rozpadają się na dwie grupy leksemów:

1. obejmującą słownictwo wspólnoodmianowe (neutralne, nienacechowane), które charakteryzuje się następującymi cechami: nieerudycyjnością, nieekspresywnością i niespecjalistycznością (Markowski 1992: I, 20) oraz

2. skupiającą słownictwo niewspólnoodmianowe, czyli erudycyjne, nieekspresywne i specjalistyczne (Markowski 1992: I, 16–18). Leksemy wspólnoodmianowe i niewspólnoodmianowe to opozycyjne klasy słownictwa, biorące udział w tworzeniu połączeń syntaktycznych w rozpatrywanym korpusie tekstów.

W skład poszczególnych kolokacji dwuczłonowych wchodzi stale wyrazy, które można zaklasyfikować do zbioru słownictwa wspólnoodmianowego (+) bądź niewspólnoodmianowego (–). Nie ma potrzeby zastanawiać się każdorazowo nad tym, czy dany leksem należy zakwalifikować do zespołu wyrazów wspólnoodmianowych czy niewspólnoodmianowych, gdyż drugi tom monografii A. Markowskiego (Markowski, 1992: II) zawiera propozycje list leksyki wspólnej różnym odmianom polszczyzny. Możliwość skorzystania z gotowych list słownictwa wspólnoodmianowego znacznie przyspiesza dyferencjację leksemów, a ponadto zwalnia badacza z konieczności subiektywnego dokonywania rozstrzygnięć.

Posłużenie się kryterium wspólnoodmianowości/niewspólnoodmianowości słownikowej pozwala wydzielić w tekstach urzędowych kolokacje złożone z dwóch leksemów wspólnoodmianowych (++): **klasa I**, kombinacji leksemów wspólnoodmianowych z niewspólnoodmianowymi (+–): **klasa II**, leksemów niewspólnoodmianowych ze wspólnoodmianowymi (–+): **klasa III** oraz układu dwóch leksemów niewspólnoodmianowych (—): **klasa IV**.

Klasa I (o schemacie kompozycyjnym ++) zawiera 295 zespołów składniowych (co stanowi 12,6% ogółu kolokacji), klasa II (o schemacie kompozycyjnym +–) liczy 551 zespołów syntaktycznych (co stanowi 23,6% ogółu kolokacji), klasa III (o schemacie kompozycyjnym –+) gromadzi 473 zespolenia wyrazowe (co stanowi 20,2% ogółu kolokacji), a klasa IV (o schemacie kompozycyjnym —) obejmuje aż 1018 zespołów składniowych (co stanowi 43,6% ogółu kolokacji).

Wśród analizowanych kolokacji dominuje klasa IV, czyli kombinacje dwóch leksemów niewspólnoodmianowych. Ta klasa połączeń syntaktycznych skupia tyle konstrukcji kolokacyjnych, ile zawierają łącznie obie niejednorodne klasy II i III, ostatnie miejsce w hierarchii zajmuje klasa I, zestawiona z jednorodnych leksemów wspólnoodmianowych.

A oto przegląd kolokacji w poszczególnych układach leksykalnych:

klasa I o schemacie kompozycyjnym (++) , np.:

administracja publiczna, budowa parkingu, centrum handlowe, dodatek mieszkaniowy, dojazd do szkoły, główny specjalista, młoda matka, obowiązki służbowe, obsługa

szkół, obrona cywilna, organizować wycieczkę, płyta drogowa, podanie o pracę, pomoc rodzinie, potrzebna dokumentacja, powierzchnia działki, przepisy prawa, przychodnia dla zwierząt, przyjmować pisma, ptasia grypa, remont dachu, renta lub emerytura, roczny program, składać uwagi, spis z natury, stadion sportowy, strata ciepła, szkoły i przedszkola, świadectwo pracy, wspólna zabawa, wymiana rur, zebranie wiejskie, zabijać owady, zabytek kultury, zbiornik wodny, zwalniać od podatku;

klasa II o schemacie kompozycyjnym (+—), np.:

bezpłatny posiłek, bieg przelajowy, biuro prawne, być kandydatem, cena nieruchomości, chór przykościelny, druk do pobrania, drzewa i krzewy, działka budowlana, gospodarka odpadami, imię wnioskodawcy, komisja budżetowa, konie dla agroturystów, konkurs ofert, list motywacyjny, malarstwo i rzeźba, miejsce zatrudnienia, muzeum okręgowe, nazwa oferenta, numer geodezyjny, obsługa długu, ogłaszać sprzedaż (czego), organizacja pozarządowa, organizować przetarg, otwarcie obrad, plan przychodów, pochód z wieńcami, podatek akcyzowy, podpis wyborcy, pomoc poszkodowanym, poradnia profilaktyczno-terapeutyczna, prawo do lokalu, program zdrowotny, przeprowadzać inwentaryzację, przeznaczenie gruntu, przyjmować interesantów, samochód asenizacyjny, samodzielne stanowisko, sekretarz gminy, skierowanie na leczenie, składać oferty, śmieci oraz odpady, umowa notarialna, wymagać wadium;

klasa III o schemacie kompozycyjnym (—+), np.:

akt małżeństwa, bezterminowa pożyczka, będący na rencie, członek rady, debata społeczna, dochód miesięczny, dopłata do wyjazdu, doradztwo rolnicze, dowóz uczniów, festyn rodzinny, infrastruktura drogowa, jednorazowa premia, kandydat z osiedla, komendant policji, komunikacja społeczna, koszt wycieczki, kwestionariusz osobowy, niezbędny dokument, obywatelstwo polskie, ocieplenie budynku, oferowana cena, opłaty i podatki, osadzony w więzieniu, padłe szczury, paliwo rolnicze, pełnić dyżur, pijalnia piwa, pobór wody, podłączenie się do kanalizacji, poszukujący pracy, prywatyzacja zakładu, przedstawić dokumenty, przekazać gospodarstwo, przelew na rachunek, przydatny kontakt, przygotowanie zawodowe, rata podatku, samorząd lub państwo, sformułować cele, skup pszenicy, spłata pożyczki, stadnina konna, szczepienie psów, środki techniczne, uiszczać podatek, wypalanie łąk;

klasa IV o schemacie kompozycyjnym (—), np.:

administrator nieruchomości, architektura i budownictwo, archiwum zakładowe, areszt lub grzywna, artykuł uchwały, baza noclegowa, bieżące przetargi, burmistrz gminy, cofnięcie koncesji, czynność prawna, dochód ze sprzedaży, dołączyć oświadczenia, eliminowanie azbestu, intensywne opady, jednostka budżetowa, kiermasz rękodzieła, konkurencyjność na rynku, kurs dla bezrobotnych, kwestionować ustalenia, lider lokalny, mandat radnego, najemcy oraz podnajemcy, obejmujący sołectwo, obrót prawny, odnoszący się do decyzji, odprowadzanie ścieków, oferowany do wynajęcia, olej napędowy, płatny przelewem, podlegać oprocentowaniu, podwieszane poddasza, pokryty eternitem, postępowanie wyjaśniające, powierzone przez wójta,

pracownik socjalny, protokół z sesji, prowadzenie plantacji, prowizja bankowa, przeciwdziałanie narkomanii, przedkładanie do kontrasygnaty, przedstawić biznesplan, przetwórstwo rolno-spożywcze, przychody ewidencjonowane.

Kolokacje, jak widać z analiz, są syntagmami zróżnicowanymi pod względem gramatycznym i leksykalnym, wykazują funkcjonalną przydatność tekstową, gdyż przyczyniają się w wypowiedziach do realizacji użytecznych społecznie treści komunikatywnych.

II. Poznawszy możliwość leksykalnej klasyfikacji badanego materiału kolokacyjnego i jego rzeczywisty udział w budowie tekstów urzędowych, możemy teraz ustalić, jaki jest stopień nasycenia poszczególnych klas kolokacji związkami frazeologicznymi. Przez frazeologizmy rozumiemy znajdujące się na naszych listach składniowych grupy nominalne i werbalne, które zostały już uprzednio zarejestrowane w *Słowniku frazeologicznym języka polskiego* S. Skorupki.

Stopień nasycenia frazeologizmami wyodrębnionych klas kolokacyjnych przedstawia poniższa tabela.

Typy klas kolokacyjnych	Ogólna liczba kolokacji	Liczba (i %) kolokacji obecnych w SFJP	Liczba (i %) kolokacji nieobecnych w SFJP
I ++	295	86 (29,2%)	209 (70,8%)
II +-	551	81 (14,7%)	470 (85,3%)
III - +	473	53 (11,2%)	420 (88,8%)
IV --	1018	70 (6,9%)	948 (93,1%)

Ze sporządzonego zestawienia wynika, że procentowo największe nasycenie związkami frazeologicznymi wykazuje klasa I – 29,2%, a najmniejsze klasa IV – 6,9%, pośrednie lokaty w hierarchii przypadają na klasy II i III, odpowiednio z 14,7% i 11,2% frazeologizmów.

Całkiem odwrotne dane znajdują się w ostatniej części naszej tabeli, która ukazuje nasilającą się nieobecność związków frazeologicznych w rozpatrywanych tekstach urzędowych, a więc w klasie I (++) pojawia się najwięcej frazeologizmów, podczas gdy w klasie IV (—) jest ich akurat najmniej. Pomiedzy tymi skrajnymi wartościami plasują się klasy III (-+) i II (+-), zawierające odpowiednio o 4,3% oraz 7,8% więcej frazeologizmów niż klasa IV, najuboższa w związki frazeologiczne.

Przeciwstawne tendencje nasycania i nienasycania typów kolokacji związkami frazeologicznymi tworzą układ komplementarny. Gdy w jednym miejscu dofrazeologizowana (czyli dociążona frazeologizmami) klasa osiąga wartości maksymalne, w innym odfrazeologizowana (czyli odciążona od frazeologizmów) klasa uzyskuje wartości minimalne. I na odwrót, jeśli odfrazeologizowana klasa zmierza znowu ku wartościom maksymalnym, wówczas równocześnie dofrazeologizowana klasa zdąża ku wartościom minimalnym.

Zależności odwrotnie proporcjonalne, ujawniające się w poszczególnych klasach badanego układu kolokacyjnego potwierdzają również poczynione w części wstępnej artykułu spostrzeżenie, że analizowane przez nas teksty są niejednorodnie stylistycznie, tj. z jednej strony urzędowe (+erudycyjne, +nieekspresywne, +specjalistyczne) i eliminujące niefachowe związki frazeologiczne, a z drugiej strony informacyjne (+erudycyjne, +nieekspresywne, +niespecjalistyczne) z ogólnojęzykowymi związkami frazeologicznymi.

Kolokacje ekscerpowane z materiału empirycznego i obecne w SFJP S. Skorupki przybrały w wydzielonych klasach następujący kształt syntaktyczny:

Klasa I (++), np.:

biblioteka publiczna, dom kultury, dowód osobisty, droga publiczna, dyrektor szkoły, dzień pracy, dziki ptak, elektrownia wodna, godziny pracy, gospodarka leśna, klub sportowy, licznik gazowy, mieć miejsce, ochrona roślin, ogłaszać konkurs, osoba fizyczna, ośrodek zdrowia, podać do wiadomości, problem społeczny, potrzebować pomocy, publiczna wiadomość, rachunek zysków, remont dachu, rok szkolny, rozwój gospodarczy, sieć elektryczna, spółdzielnia mieszkaniowa, stan zdrowia, stosować się do zakazu, szkoła podstawowa, trudna sytuacja, urząd pocztowy, wchodzić w życie, wolny czas, zaświadczenie lekarskie;

Klasa II (+-), np.:

blok mieszkalny, cena brutto, cenny zbiór, droga gminna, dziennik podawczy, dzień roboczy, godziny przyjęć, handel detaliczny, komisja wyborcza, kościół parafialny, lekarz weterynarii, mieć dostęp (do czego), młodzież gimnazjalna, odpowiedzialność karna, ogłosić przetarg, plac targowy, podatek dochodowy, podatek od nieruchomości, podstawy prawne, pomoc materialna, sala obrad, samodzielne stanowisko, składać oferty, sprawa do załatwienia, ściana szczytowa, urząd skarbowy, wystąpić z propozycją, zakład produkcyjny;

Klasa III (++), np.:

budownictwo mieszkaniowe, członek rodziny, energia elektryczna, impreza kulturalna, jednostka miary, konstrukcja stalowa, koszt budowy, kwalifikacje zawodowe, nieposzlakowana opinia, orzeczenie sądu, pełnić dyżur, pokrycie dachu, porządek publiczny, produkt spożywczy, przydział mieszkania, rada miejska, rozporządzenie ministra, rynek pracy, spełniać warunki, stan cywilny, stawka podatku, styl życia, szlak turystyczny, tablica ogłoszeń, ubezpieczenie społeczne, ubiegać się o pomoc, ubiegły rok, udzielić gwarancji;

Klasa IV (--), np.:

akt notarialny, bieżące wydatki, deficyt budżetowy, dochód brutto, grunt orny, karta pobytu, kłeska żywiołowa, kodeks karny, korzystna oferta, kredyt inwestycyjny, księga wieczysta, loteria fantowa, ordynacja podatkowa, otrzymać posadę, planowanie przestrzenne, podjąć uchwałę, porządek obrad, produkcja rolna, przestrzegać zaleceń, radca prawny, roboty wykończeniowe, rynek zbytu, samorząd gminny, stanowisko

urzędnicze, środki ostrożności, świadczyć usługi, termin płatności, udzielać informacji, więźba dachowa, związek małżeński, zwolnienie od opłat.

Niestety, konstrukcje składniowe odnotowane w SFJP stanowią zaledwie 12% kolokacji wybranych z tekstów użytkowych, powstałych w ziemi tarnowskiej na początku XXI w. Ta obserwacja leksykograficzna podpowiada językoznawcom konieczność przygotowania współczesnego słownika frazeologicznego polszczyzny informacyjno-urzędowej, podręcznej pomocy leksykograficznej dla dzisiejszych Polaków.

III. Ponieważ skuteczne funkcjonowanie w życiu codziennym wymaga znajomości odpowiedniego słownictwa i połączeń wyrazowych, dlatego winny być one nauczane w szkołach i na kursach językowych. Edukować należałoby dzieci, młodzież, dorosłych i studentów obcokrajowców. Dla każdej z tych grup społecznych trzeba przewidzieć inne etapy kształcenia i przyswajania cech leksykalnych specjalistycznej odmiany języka. Zadanie, jakie stawiamy przed nauczycielami i nauczycielami akademickimi, nie jest łatwe, ale okazuje się niezbędne, jeśli chcemy wychować świadomych użytkowników polszczyzny, nie tylko potocznej (Zieliński 1998: 104–111; Język 2004).

Przed dydaktyką edukacyjną jawi się w tym wypadku następujące zagadnienie: czy można racjonalnie uczyć frazeologii? Na tak postawione pytanie chciałoby się odpowiedzieć pozytywnie, jednak taka odpowiedź zakłada, że przekazywane treści nauczania powinny nawiązywać do jakiegoś zwartego ujęcia systemowego (holistycznego), powinny opierać się na jakimś modelu operacyjnym, dającym się stosować w praktyce i umożliwiającym porcjowanie materiału merytorycznego. Jednym słowem, czy dałoby się odejść od intuicyjnego nauczania frazeologii w szkole?

Przedstawiona w artykule leksykalna klasyfikacja kolokacji umożliwia – naszym zdaniem – racjonalne i systematyczne nauczanie frazeologii, gdyż zakłada najpierw poznawanie słownictwa współnoodmianowego, a następnie budowanie na tej podstawie I klasy kolokacyjnej o schemacie kompozycyjnym ++. II i III klasa kolokacji są wynikiem kombinacji leksemów niewspólnoodmianowych ze współnoodmianowymi (—+). Oczywiście z dydaktycznego punktu widzenia należy dać pierwszeństwo w nauczaniu kolokacji klasie II, a później dopiero przystąpić do przyswajania klasy III. Czynimy w ten sposób zadość także podstawowemu wymogowi procesu dydaktycznego, nakazującemu zaczynać zawsze od tego, co znane, a następnie dopiero dodawać to, co nowe. Zdobycie wiedzy o niejednorodnych leksykalnie kolokacjach klasy II ułatwia zatem przejście do studiowania trudniejszych układów klasy III o schemacie kompozycyjnym (—+). Ten model znowu stanowi łagodne przejście do zapoznania się z układem kolokacyjnym najtrudniejszym, bo złożonym już z dwu leksemów niewspólnoodmianowych (klasa IV —).

Nauczyciel nieintuicjonista, edukujący uczniów polskich, jak i pracujący ze słuchaczami zza granicy, otrzymuje więc od językoznawcy dogodne narzędzie, ułatwiające i unowocześniające proces nauczania frazeologii specjalistycznej.

Kolokacje w tekstach informacyjno-urzędowych stanowią – jak pokazaliśmy – fundamentalną część zawartości słownikowej, cechują się określoną budową gramatyczną i składem leksykalnym. Ponieważ z pragmatycznego punktu widzenia są uczestnikom aktu komunikacji językowej niezmiernie użyteczne, dlatego metodycy powinni przewidzieć ich nauczanie w programach szkolnych.

Literatura

- BENSON M., BENSON E., ILSON R. (red.), 1986, *The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*, Philadelphia (reprint Warszawa 1990).
- CHLEBDA W., 1991, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Opole.
- CHLEBDA W., 2001, *Frazematyka*, [w:] *Współczesny język polski*, pod. red. J. Bartmińskiego, Lublin, s. 335–342.
- GROBELAK L., 1990, *Dictionnaire collocationnel du français général*, Warszawa.
- JĘZYK, 2004, *Język – prawo – społeczeństwo*, red. E. Malinowska, Opole.
- KLEMENSIEWICZ Z., 1948, *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*, Kraków.
- LEWICKI A. M., 1978, *Łączliwość frazeologiczna wypowiedników i jej związki z łączliwością leksykalną w polskich tekstach publicystycznych i oratorskich*, [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, Wrocław–Gdańsk, s. 119–128.
- MARKOWSKI A., 1992, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. I–II, Wrocław.
- SFJP, Skorupka S., 1985, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I–II, Warszawa.
- SKORUPKA S., 1950, *Kompozycja grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, z. 4, s. 19–25.
- SKORUPKA S., 1952, *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy”, z. 5, s. 12–20; z. 6, s. 14–25.
- SZULC A., 1984, *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych*, Warszawa.
- ŚLIWIŃSKI W., 1984, *Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym dzisiejszej polszczyzny pisanej. Opis prawidłowości*, Kraków.
- ŚLIWIŃSKI W. (w druku), *Jaki typ polszczyzny upowszechniąją gminne tablice ogłoszeń w ziemi tarnowskiej?* [w:] *Współczesna polszczyzna – stan, perspektywy, zagrożenia. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 7–8 grudnia 2006 r. przez Instytut Humanistyczny PWSZ w Tarnowie*.
- WŁAŚCIWOŚCI, 1989, *Właściwości składniowo-stylistyczne języka telewizji polskiej (na materiale list frekwencyjnych)*, pod red. Z. Kurzowej, opracowali W. Cockiewicz i W. Śliwiński, Warszawa–Kraków.
- ZIELIŃSKI M., 1998, *O potrzebie nauczania języka prawa*, [w:] *Edukacja językowa Polaków*, pod red. W. Miodunki, Kraków, s. 104–111.

On Certain Method of Analysis of Collocations in Official Texts Summary

The collocations have been excerpted from official texts found on notice boards in Tarnów district. They are analyzed in three aspects: methodological and structural, lexicographical and educational. First, the subject of the text containing collocations is defined, then their formal and grammatical structures are described as well as their lexical contents. The collocations are classified into four groups concerning whether the words used in them belong to general Polish or are used only in its certain variants. As a result the author can describe how many idioms are found in different classes of collocations and he proposes new, rational way of teaching idioms at school.